

Knapp, Viktor: A kötelek teljesítése és azok megszűnésének egyéb módjai*

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Azoknak a nagyjelentőségű publikációknak a sorozatában, amelyek Knapp Viktor tollából az utóbbi években megjelentek, különös figyelmet érdemel szerzőnek „A kötelek teljesítése és azok megszűnésének egyéb módjai” c. könyve.

A mű célját a szerző abban látja, hogy egyrészt megoldjon olyan tudományos kérdéseket, amelyeket eddig a csehszlovák jogtudomány nem oldott meg, másrészt, hogy rávilágítson olyan problémákra, amelyek megoldásánál új álláspontra helyezkedik, végül, hogy a kötelek megszűnésének rendszeres magyarázatát adja.

Mindjárt elmondhatjuk, hogy a mű e kívánalmaknak teljes mértékben eleget tesz. A szerző maradandó értékű monográfiával gazdagította a csehszlovák jogi irodalmat.

Maga a mű három részre oszlik.

Az első rész (7—27. o.) a kötelek megszűnésének fogalmát és módjait tárgyalja. Ebben a részben különösen a *kötelek megszűnése és módosulása* elválasztásának kérdése érdemel figyelmet. E sokat vitatott problémávan a csehszlovák jogi irodalomban szerzőn kívül elsősorban Luby professzor foglalkozott részletesebben.¹ Mindketten lényegileg egyetértenek abban, hogy végeredményképpen a magyarázaton múlik, hogy adott esetben a kötelek megszűnésével vagy módosulásával állunk-e szemben. A konkrét esetben ugyanis mindig a felek szándéka iránt kell tudakozódnunk, vagyis meg kell állapítani, hogy az új jogi ténnyel (jogi cselekménnyel) az eredeti jogi tény hatályát meg akarják-e szüntetni, vagy pedig a korábbi jogi tényt csak egy új jogi ténnyel akarták-e kiegészíteni. Knapp szerint azonban az interpretációnak az eredeti jogi tényt is fel kell ölelnie, nevezetesen vizsgálni kell, hogy az új jogi tény az eredeti köteleknek lényeges, vagy csupán lényegtelen tartalmi elemeit érinti-e (18. o.). Luby szerint természetesen a kötelek eredeti jogalapja tartalmának magyarázatát sem lehet figyelmen kívül hagyni², bár amint más helyen ezzel kapcsolatban helyesen állapítja meg, a lényeges és lényegtelen kérdés vizsgálata sokszor nem könnyű feladat és ez az eljárás mód a formalizmus veszélyét is magában rejt.³

A második rész (29—182. o.) a kötelek teljesítésének bonyolult kérdését öleli fel. A teljesítés a szerző szerint *jogi cselekmény*, vagyis az adós azon akaratának kifejezésre juttatása, hogy szolgáltatásával a kötelek megszűnését kívánja előidézni. Még pedig *egyoldalú jogi cselekmény*, amelyhez azonban adott esetben a hitelező bizonyos közreműködésére lehet szükség, mégpedig vagy a hitelező olyan jogi cselekményének formájában, amellyel a hitelező a teljesítést elfogadja (ez a helyzet az esetek túlnyomó részében olyankor, amikor a kötelezettség arra irányul, hogy az adós a hitelezőnek valamit adjon), vagy oly módon, hogy a hitelező teljesíti az adóssal szemben fennálló kötelezettségét (pl. a megrendelő teljesíti azt a kötelezettséget, hogy a szállító részére fuvarszkózt bocsát rendelkezésére), avagy a hitelező tényleges magatartásával, amely feltétele a kötelek teljesítésének (ilyen esetek a vállalkozási szerződésnél gyakoriak, pl. a megrendelőnek meg kell jelennie próbán a szabónál).

* *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Nakladatelství Československé Akademie Věd. Praha. 1955. 328 p.

¹ Luby, *A kötelek módosulása és megszűnése (különösen teljesítéssel) a kötelek tárgya és tartalma szempontjából*. Právnické Studie, 1955. 3. sz. 427—489. o.

² Luby, Knapp, „*A kötelek teljesítése és azok megszűnésének egyéb módjai*”. Könyvismertetés. Právny Obzor, 1956. 2. sz. 116. o.

³ Luby, *Právnické Studie*. 1955. 3. sz. 428. o.

Ezzel kapcsolatban szerző azután azt az elméleti kérdést vizsgálja, hogy olyankor, amikor a teljesítéshez a hitelező jogi cselekményére is szükség van, létrejön-e a felek között teljesítési szerződés,⁴ avagy sem. Álláspontja szerint az adósnak a teljesítésre irányuló jogi cselekményét és a hitelezőnek ezzel kapcsolatos jogi cselekményét nem lehet teljesítési szerződésnek tekinteni, mert teljesítés esetében az adós és a hitelező akarata nem arra irányul, hogy szerződést kössenek, hanem, hogy a szerződést teljesítsék. Az adós és a hitelező itt nem lépnek fel teljesítési szerződés megkötését célzó ajánlattevői és elfogadói minőségben, hanem mindketten csupán az eredeti kötelmi jogcímnek megfelelően járnak el, amely őket e magatartásra kötelezi és éppen ezzel a magatartásukkal idézik elő az eredeti kötelmi jogaim megszűnését. Szerző tehát végeredményben a teljesítést ilyen esetben a felek két egyoldalú jogi cselekményére alapítja.

A teljesítés tárgyáról szóló fejtegetésekkel kapcsolatban csupán röviden utalni kívánunk arra, hogy a „tárgy” és „objektum” kifejezés használatát két eltérő fogalomra nem tartjuk szerencsésnek. Szerző ugyanis a kötelmi jogviszony objektuma alatt egy meghatározott emberi magatartást ért, közelebbről az adósnak arra irányuló magatartását, hogy valamit tegyen, valamitől tartózkodjék, vagy valamit tűrjön és az ennek megfelelő hitelezői magatartást. Ezzel szemben a kötelmi jogviszony „tárgya” az, amire a kötelmi jogviszony objektumát alkotó emberi magatartás vonatkozik, tehát valamely dolog, jog stb. Véleményünk szerint helyesebb, ha a kötelmi jogviszony „objektumát” alkotó magatartást közvetlen tárgynak, a dolgokat, jogokat stb. pedig közvetett tárgynak nevezzük úgy, ahogyan ez különben a magyar jogi nyelvben használatos.⁵ Egyébként az idevonatkozó fejtegetések igen szemléltetően mutatják be a teljesítési tárgy meghatározásának egyes módjait, és a teljesítés tárgyának megváltoztatása esetén előálló helyzetet. (Az utóbbinak tipikus esete a datio in solutum, ami egyébként — miután abban a feleknek meg kell egyezniük — a teljesítéssel szemben szerződés, amely a teljesítési tárgyat illetően a kötelem módosítását jelenti; e módosított kötelem teljesítése azután természetesen ismét nem szerződés.) Itt foglalkozik a szerző a vállalatok egymás közötti érintkezésben előforduló teljesítési módzatokkal (inkasszó-meghízás, akreditív, külön számla, bankátutalás, postai átutalások, helyi elszámolás, fuvardíj megfizetése), amelyek összefoglaló ismertetésével jó áttekintést nyújt a teljesítésnek a fizetési és elszámolási forgalomban előforduló egyes eseteiről, anélkül azonban, hogy azokat jogi szempontból részletesebben elemeznék.

A teljesítés alanyairól szóló fejezet körében a szerző különösen részletes figyelmet szentel a hitelezői egyetemlegesség azon esetének, amikor úgy állapotnak meg, hogy a hitelezők bármelyike az egész szolgáltatást követelheti. Ilyenkor ugyanis a csehszlovák polgári törvénykönyv 245. §-a szerint az adós az egész szolgáltatást annak a hitelezőnek köteles teljesíteni, aki tőle azt elsőnek követelte. Ezzel a rendelkezéssel kapcsolatban azt a kérdést vizsgálja, milyen joghatása van az egyik hitelező megelőzésének, vagyis annak, hogy elsőként követeli az adóstól a teljesítést. Van olyan felfogás — amit a csehszlovák jogi irodalomban Blazke képvisel⁶ —, amely szerint a megelőzés a kötelem megszűnését az összes többi hitelező irányában maga után vonja, ami azt jelenti, hogy az a hitelezőtárs, aki az adóstól elsőként követelte a teljesítést, önmagában ezzel a nyilatkozatával előidézi a többi hitelező jogának megszűnését.

E felfogás szerint tehát a megelőzés sajátos kötelemszünetítő ok. Knapp ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedik, hogy amennyiben a hitelezőtársak egyike a teljesítést követeli, ex lege a többi meghatalmazottjaként lép fel; ilyenkor az adós ugyan ezt követően is kötelezve marad valamennyi hitelező irányában, mindnyájukkal szemben azonban az a kötelezettsége áll fenn, hogy a teljesítés tárgyát meghatalmazottjuknak szolgáltatassa, vagyis annak, aki azt elsőnek követelte. A többi hitelező joga tehát a megelőzés folytán nem szűnik meg, hanem csak akkor, ha az adós az egész követeletet teljesítette.

⁴ A „teljesítési szerződés” konstrukciójának kiinduló pontja az a felfogás, hogy a hitelező nem köteles a teljesítést elfogadni. E felfogás szerint a teljesítés az adós egyoldalú kötelezettsége, de nem egyszersmind joga is. Az adós azon kötelezettségével, hogy teljesítenie kell, e nézet szerint nem áll szemben a hitelezőnek az a kötelezettsége, hogy a teljesítést elfogadja. E kötelezettség csupán azzal jött létre, hogy a teljesítés elfogadásával mint konkludens tényvel a teljesítési szerződést megkötötte, vagyis magára vállalta a teljesítés elfogadásának kötelezettségét.

⁵ Világhy, *Polgári jog*. I. Általános rész, 1956. 209—210. o.

⁶ Blazke, *Együttes kötelek*. Orbis, Praha 1953. 34. o.

Álláspontunk szerint is a kötelelem a töbl hitelező irányában csak akkor szűnik meg, ha az adós valamelyiküknek már teljesített, a követelési jog gyakorlása az egyik hitelező részéről azonban önmagában nem idézi elő a többi hitelező jogának megszűnését, minthogy a hitelezői egyetemlegesség lényege éppen az, hogy mindaddig, amíg az adós részéről a teljesítés meg nem történik, valamennyi hitelező változatlanul a jogviszony részese marad. Ez egyébként a magyar jog álláspontja is.⁷

A következőkben a szerző a teljesítés idejével és helyével foglalkozik. Különösen részletesen tárgyalja a teljesítés idejével kapcsolatos kérdéseket, külön vizsgálva a polgári törvénykönyv, a gazdasági szerződésekről szóló jogszabályok, a mezőgazdasági termékek kötelező beadásáról szóló rendelkezések idevonatkozó szabályait, végül a biztosítási szerződés, a váltó és a csekk alapján történő teljesítésnél a teljesítés idejére vonatkozó rendelkezéseket. A teljesítés helyéről szóló fejtegetések azután ismét vitás pontot érintenek, amennyiben a szerző szerint az olyan kötelmeknél, amelyek nemtevésre irányulnak, nem lehet egyáltalában a teljesítés helyét megállapítani, ezzel szemben Luby a szerző fejtegetései ellenére is fenntartja azt az álláspontját, hogy a parti és omittere kötelmeknél a teljesítés helye ott van, ahol a hitelező valamit tenni jogosult és így e kötelmek is lokalizálhatók, bár elismeri, hogy a teljesítési hely lokalizálása adott esetben járhat nehézséggel.⁸

Véleményünk szerint e kérdés egyöntetűen nem dönthető el. Vannak nemleges szolgáltatásra irányuló kötelmek, amelyeknél a teljesítés helye eleve adva van. pl. valaki megengedi a szomszédnak, hogy az ott folyó építkezés alatt az udvarán átjárjanak és azon keresztül szállítsák az építési anyagot (ezt a kötelmi viszony fennállása nélkül nem lenne köteles túrni). Ha viszont azt a példát tartjuk szem előtt, amikor az irodalmi mű szerzője a kiadóval kötött szerződés értelmében kötelezve van arra, hogy a mű kéziratát sokszorosítás és forgalomba hozatal céljából nem adja más kiadónak, akkor e kötelelemnél valóban nem lehet a teljesítés helyét megállapítani.⁹ Éppen ezért a nemtevésre irányuló kötelmeknél a teljesítési hely kérdését — amennyiben ennek jelentősége van — esetenként kell eldönteni.¹⁰

A teljesítés és a nemteljesítés jogi következményeiről szóló fejezetek körében a szerző rámutat arra, hogy a teljesítésnek a kötelelem megszűnésén kívül lehetnek egyéb következményei is. Így a hitelezőnek az adóssal szemben különböző kötelezettsége keletkezhet (bizonylat adásának kötelezettsége a teljesítésről, adóssal való kiszolgáltatásának kötelezettsége stb.), előfordulhat továbbá, hogy új jogviszony jön létre az adós és harmadik személy között (olyan harmadik személy teljesít az adós helyett, aki az adós kötelezettségeiért helyt állt, amikor is a harmadik személy a hitelező jogaiba lép és az adóstól a kiegyenlített tartozás megtérítését követelheti), illetve a hitelező és harmadik személy között (olyan személy teljesít az adós helyett a vele való megegyezés alapján, aki az adós kötelezettségeiért nem állt helyt; ilyenkor a harmadik személy a hitelezőtől követelheti, hogy engedje át részére az adóssal szemben fennálló jogait). Ezzel a szerző teljessé teszi azt a fogalmi képet, amely a teljesítéssel összefüggő problémákat igen részletesen, azonban mégis könnyen áttekinthető módon ábrázolja.

A mű harmadik része (183—317. o.) rendszeresen magyarázza a kötelmek megszűnésének egyéb módjait. Elsőként a kötelmek hatósági intézkedés útján való megszüntetése kerül tárgyalásra. Ennek leggyakoribb esete a kötelelemnek a döntőbírói eljárás során való megszüntetése, amikor ezt a tervezőhatalnokhoz fűződő érdekek

⁷ Szladits, *A magyar magánjog vázlatja*. II. rész. 1937. 123 o., Nizsalovszky, *Polgári jog. Kötelmi jog. Általános rész*. 1955. 124. o.

⁸ Vö. Knapp, 131. o., illetve Luby, *Právny Obzor*. 1956. 2. szám, 118. o.

⁹ A nemleges kötelmek e példáit lásd Nizsalovszky, *Polgári jog. Kötelmi jog. Általános rész*, 14. o.

¹⁰ Megjegyezzük, hogy álláspontunk szerint a szerző által a nemtevésre irányuló kötelelem példáiként említett esetek nem találóak (131. o. 52. jegyzet). Így pl. amikor a polgári törvénykönyv 411. §-u hivatkozik, amely szerint a haszonkölcsönvevő a dolgot a szerződésben megállapított módon vagy a dolog jellegének és rendeltetésének megfelelően használhatja, és ehhez azt a következtetést fűzi, hogy ilyenkor a haszonkölcsönadó túrni köteles, hogy a haszonkölcsönvevő a dolgot a haszonkölcsön tartama alatt használja, amely esetben a teljesítés helye nem állapítható meg, olyan esetet említ, amely nem tekinthető a nemtevésre irányuló kötelelem példájának. Ha annak tekintenénk, akkor mindazokat a kötelmeket, amelyeknél a kötelelem egyik részese nemtevésben jelentkezik, nemleges szolgáltatásra irányuló kötelmeknek kellene tekinteni.

megkívánják.¹¹ Ezt követik a kötelmek *kétoldalú jogi cselekmény*, továbbá az *egyoldalú jogi cselekmény*, végül pedig a *különböző események folydán való megszűnéséről* szóló fejezetek, amelyek már kevesebb problémát vetnek fel, mint a teljesítésről szóló rész. A mű az *elévülésről* szóló fejezettel zárul.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a mű — bár néhány részletkérdésben eltérő állásfoglalásra ad lehetőséget — a legújabb csehszlovák jogi irodalom egyik kiemelkedő alkotása. Ez a megállapítása a mű bírálóinak is.¹² Magas színvonalú elméleti fejtegetései példaképei a logikusan felépített gondolatoknak. Ugyanakkor azáltal, hogy mindenütt a tételes jogra és a bírói, valamint döntőbírói gyakorlatra támaszkodik, sohasem szakad el az élettől, hanem azt hathatós mértékben szolgálja. Annak folytán pedig, hogy számos, eddig meg nem oldott kérdést sikerül megoldania, a munkát sok vonatkozásban úttörő jellegűnek kell tekinteni. Mindezeknél fogva Knapp Viktor e legújabb könyve méltó érdeklődésre tarthat számot.

¹¹ A döntőbírósnak jogviszony létesítésére, módosítására, vagy megszüntetésére vonatkozó joga sokat vitatott kérdésével igen behatóan foglalkozik *Spišák*: „A döntőbírósi szervek arra vonatkozó jogosultságának elméleti alapja, hogy a szocialista szervezetek között jogviszonyokat létesítsenek, módosítsanak, vagy megszüntessenek” című tanulmányában. (Právnické Studie, 1957. 1. sz. 3—46. o.)

¹² *Glos, Právník*, 1956. 4. sz. 354. o.; *Luby. Právní Obzor*, 1956. 2. sz. 116. o.